

ԱԶԱՏ ՕՐԴՈՒՄԱՆՅԱՆ. Գերմանիայի հայ ակադեմիականների միության տարեգիրք. Jahrbuch des Armenisch-Akademischen Vereins – 1860 (2001-2002). Երևան, «Զանգակ-97» հրատ., 2002, 260 էջ:

Սփյուռքահայ գաղթօջախների կյանքում տարեգրքերի հրատարակումը ինքնակազմակերպման և ինքնապահպանման հրատապ, ինչպես նաև պատմագիտական և մշակութաբանական կարևոր դեր ու նշանակություն ունեցող իրողություն է: Օտարություն մեջ ազգային ինքնության պահպանման այդ մղումով է, որ գերմանաբանակ մեր հայրենակից, երիտասարդ պատմադես Ազատ Օրդուխանյանը հրատարակել է «Գերմանիայի հայ ակադեմիականների միության տարեգիրք (2001–2002)» հատորը:

Ա. Օրդուխանյանը Գերմանիայի Բոխում քաղաքի Թուրի համալսարանի (Հյուսիս-Հռենոսյան Վեստֆալիա երկրամաս) պատմության ֆակուլտետի Արևելյան Եվրոպայի երկրների նոր և նորագույն պատմության ամբիոնի դոկտորանտ է: Նրա դիտական թեման է «Հայերը Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ժամանակ և ռազմագերիների հետագա ճակատագիրը պատերազմից հետո» (գիտական ղեկավար՝ դոկտոր, պրոֆեսոր Բերնգ Բոնվեյ): Երիտասարդ պատմաբանն իր գիտական ուսումնասիրություններին զուգընթաց եռանդուն մասնակցություն է ունենում գերմանահայ համայնքի հասարակական-մշակութային կյանքին, հանդես դալիս պատմագիտական գասախոսություններով և հրապարակախոսական ելույթներով: Նա նաև 2001 թ. Բոխումում վերաբացված «Հայ ակադեմիականների միություն-1860» (ՀԱՄ) ուսումնամշակութային կազմակերպության հիմնադիր-նախագահն է: Ահա այս միություն 2001–2002 թթ. արդյունավոր գործունեությունը, ինչպես նաև Գերմանիայի հայ համայնքային և ուսանողական կյանքն է լուսաբանված Ա. Օրդուխանյանի հրատարակած համանուն երկ-

լիզվյա (հայերեն և գերմաներեն) ծրագրային տարեգրքում:

Հեղինակը, պատմադեսի հեռատեսություն մը և անձնական սիրահոփար ջանքերով ստանձնելով սույն տարեգրքի ստեղծումը, ներածություն մեջ նշում է, որ գերմանահայ բազմաշերտ ու բազմաբնույթ գաղութի պատմությունը տակավին խոր և համակողմանի ուսումնասիրության չի արժանացել, ուստի «...գաղութի անցյալի ու արդի վիճակի ուսումնասիրման գործը նախ և առաջ օրվա հրամայականի պես անհրաժեշտ է տեղի համայնքային, դիտամշակութային ու ազգային-հասարակական կյանքը կազմակերպական նոր որակի բերելու համար» (էջ 12):

Տարեգրքում Ա. Օրդուխանյանը պատմադես-հետազոտողին հատուկ խնամքով ներկայացրել է Գերմանիայի հայ գաղութի ձևավորման ու զարգացման պատմական ուրվագիծը՝ 7 որոշակի շրջափուլերով: X–XI դդ. – XIX դ. կես, XIX դ. կես – 1915 թ., 1915–1939 թթ., 1939–1945 թթ., 1945 թ., – 1950-ական թվականների սկիզբ, 1950-ական թվականների սկիզբ – 1960-ական թվականների կես, 1960-ական թվականների կես – 1990-ական թվականների վերջ (էջ 19–20): Պատմական այս ժամանակագրությունը ներառում է տարբեր զբաղմունքների տեր հայ առաջին պանդուխտ անհատների և ընտանիքների, ապա՝ ուսանողների, տնտեսական ու քաղաքական հետապնդումների ենթարկված տարադիրների, Հայոց ցեղասպանությունից մազապուրծ գաղթականների, Հայաստանի խորհրդայնացման հետևանքով վտարանդվածների, երկրորդ աշխարհամարտի ռազմագերիների և Հայրենազուրկ Հայերի, ինչպես նաև Թուրքիայից, Իրանից, Մերձավոր Արևելքի երկրներից, իսկ վերջերս նաև Հայաստանից և նախկին Խորհրդային Միության հանրա-

պետություններից արտագաղթած հայերի հոսքը գեպի Գերմանիա: Ներկայումս ամբողջ Արևմտյան, Հյուսիսային և Հարավային Եվրոպայի երկրների հայ գաղութների շարքում Գերմանիայի հայությունն իր 35000–40000 թվաքանակով Ֆրանսիայի հայ գաղութից հետո զբաղեցնում է երկրորդ տեղը:

Ա. Օրդուխանյանը գաղութագիտական, սոցիոլոգիական և էթնոհոգեբանական հանգամանակից քննության ենթարկելով Գերմանիայի ժամանակակից հայ գաղութը, եզրակացրել է, որ այն, որպես վերջին տասնամյակների միգրացիոն գործընթացների հետևանքով արդեն իսկ ձևավորված գաղութ, թեպետ կրում է եվրոպական հայ գաղութների համանման զարգացման ընթացք, «...այնուամենայնիվ իր ձևավորման ուղու տարբեր ելևէջներում արձանագրում է նաև բավականին մեծ տարբերություններ, որոնք, ի շարս այլ առանձնահատուկ զարգացումների, սերտորեն առնչվում են նաև գերմանահայ ուսանողություն կոչվող հետաքրքիր երևույթի հետ», ընդ որում «Գերմանիայում հայ ուսանողության ներկա պատկերը հար և նման է գերմանահայ գաղութի ընդհանուր պատկերին...» (էջ 19, 21–22):

Ի տարբերություն ԱՄՆ-ի, Մերձավոր ու Միջին Արևելքի և Սփյուռքի այլ հայաչառ գաղութների, Գերմանիայի հայերը, այդ թվում նաև ուսանողները, համախմբված տեղաբաշխում չունեն, այլ տարածված են երկրի տարբեր քաղաքներում ու ավաններում: Հետևաբար դժվար է ոչ միայն նրանց համախմբելն ու միություններ կազմակերպելը, այլ նաև Գերմանիայում ապրող հայերի և մասնավորապես հայ ուսանողության թվի վերաբերյալ ճշգրիտ վիճակագրություն ունենալը: Նախնական տվյալներով ներկայումս Գերմանիայի 200-ից ավելի բարձրագույն ուսումնական հաստատություններում սովորում են տարբեր երկրներից ժամանած ավելի քան 750–800 հայ ուսանող և դոկտորանտ (ասպիրանտ), իսկ նրանց առավելագույն համախմբումը այս կամ այն համալսարանում կազմում է 20–25 անձ (էջ 22):

Թվաքանակի սակավության, քնդարձակ Գերմանիայով մեկ տարածված լինելու, ինչպես նաև հայ երիտասարդի անհատապաշտական բնավորության ու լեզվամտածողության ուրույն մշակույթներ ներկայացնելու հանգամանքները օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ դժվարություններ են ստեղծում երկրի հայ մտավորականության համախմբման համար: Հեղինակը հայ մտավորական երիտասարդության կազմակերպման դժվարություններից է համարում նաև Հայաստանից և նախկին խորհրդային Միության հանրապետություններից եկած հայ ուսանողության նվազ հակվածությունը համայնքային կամ ազգային-հասարակական կառույցներ ստեղծելուն, քանի որ ի տարբերություն Սփյուռքի իրենց արևմտահայ տարեկիցների, որոնք տակավին մանկապատանեկան տարիներից արդեն ակումբահամայնքային կյանքի դպրոց են անցել՝ մասնակցելով ազգային, համայնքային, կուսակցական համապատասխան կառույցների աշխատանքներին, արևելահայ երիտասարդությունը գերազանցապես զուրկ է եղել համայնքային կամ հասարակական կառույցներում աշխատելու փորձառություններից:

Կազմակերպմանը խոչընդոտող հանգամանքներից են նաև գերմանական համալսարանական համակարգի աշխարհագրականորեն ոչ կենտրոնացած լինելը և ուսանող-երիտասարդության հարաշարժ լինելը: Բացի այդ, Գերմանիայում գործող հայկական կազմակերպությունները, համայնքային ու եկեղեցական կառույցները, հակառակ նյութական հնարավորությունների առկայության, չունեն ուսանող երիտասարդական շարժմանը նպաստող ծրագրեր: Բացառություն են կազմում Գերմանահայոց կենտրոնական խորհուրդը և Քյոլնի Սիլվա Կապուտիլյանի անվան Տիկնանց միությունը, որոնք համագործակցում, բարոյապես ու նյութապես աջակցում ու հովանավորում են Հայ ակադեմիականների միությունը (էջ 27–28): Այս առումով հեղինակն ահազանդում է. «Գերմանահայությունը համար այսօր օդի պես անհրաժեշտ է հայ ուսանողներին և երիտասարդ մտավորականներին աջակցելը և նրանց դեռևս

միակ միավորմանը՝ ՀԱՄ-ին, զարկ տալը, այլագես վաղը... առանց կազմակերպված ներուժի, գաղութը չի ունենա իր դոյառական ամենակարևոր երաշխիքը՝ Հայ Համայնքային մտավորականությունը, որը գերմանահայությունն ու ծագման դեմ պայքարի առաջին պատենչը պիտի լինի: Այդ իսկ պատճառով գաղութային կազմակերպություններն օր առօր պետք է ձեռնարկեն ուսանողության կազմակերպման, նրանց բազմակողմանի աջակցության և ներգաղութային կյանքում ուսանողության ակտիվության բարձրացման ուղղությամբ երկարատև ծրագրերի մշակման աշխատանքները» (էջ 28):

Հեղինակը ժամանակագրական վերլուծությամբ ներկայացնում է Գերմանիայում Հայ ուսանողության անցած ուղու պատմական ուրվագիծը՝ սկսած XIX դ. կեսից մինչև ներկա ժամանակները, և նշում է, որ գեոս 1860-ական թվականներին Գերմանիայում ուսանող Հայ երիտասարդների կողմից միավորվելու առաջին փորձերն են կատարվել: Եթե XIX դ. երկրորդ կեսին և XX դ. առաջին քառորդին Հայ երիտասարդները նախընտրում էին ուսանել Հիմնականում Գերմանիայի Լայպցիգ, Բեռլին, Ենա, Հալլե, Դրեզդեն, Մյունխեն, Մարբուրգ և Հայդելբերգ քաղաքների համալսարաններում, ապա այժմ երկրի գրեթե բոլոր համալսարաններում կան Հայ ուսանողների զգալի (Բեռլին, Բոխում, Մյունխեն, Ֆրանկֆուրտ, Քյոլն, Համբուրգ, Լյուբեկ) և հետզհետ ստվարացող (Ախեն, Ֆրայբուրգ, Թրիեր, Հանովեր, Մարբուրգ) համալսարաններ, սակայն այլևս բացակայում է նախկինի նման մի քանի կրթօջախներում ուսանելուն նախապատվություն տալու ավանդույթը (էջ 30-31):

Միաժամանակ, եթե XIX դ. երկրորդ կեսին և XX դ. սկզբին Գերմանիա ուսանելու էին մեկնում հիմնականում ռուսական կայսրությունում բնակվող արևելահայերը (Շուշի, Թիֆլիս, Բաքու, Նոր Նախիջևան, Երևան, Շամախ, Ախալքալաք-Ախալցխա, Արզվիկ և այլն) և սակավաթիվ էին Օսմանյան կայսրությունից ժամանած արևմտահայերը (Կ. Պոլիս, Էրզրում, Վան և այլն), ապա 1920-1950 թթ. դազարին Հա-

ջորդած ժամանակաշրջանում ընդհուպ մինչև մեր օրերը, ակտիվացել է սփյուռքահայ տարբեր գաղթօջախներից (Պարսկաստան, Սիրիա, Լիբանան, Թուրքիա, ԱՄՆ, Ֆրանսիա, Հունաստան, Բուլղարիա, Իրաք և այլն), ինչպես նաև նախկին խորհրդային Հայաստանից և ԽՍՀՄ տարբեր հանրապետություններից Հիմնականում դեպի նախկին Գերմանիայի Դեմոկրատական Հանրապետություն, ապա՝ հատկապես 1990-ական թվականներից սկսած, Հայաստանի Հանրապետությունից դեպի միացյալ Գերմանիա ուսանելու մեկնող Հայ երիտասարդների հոսքը: Այնպես որ, այսօր Գերմանիայում ուսանող Հայ երիտասարդությունն իրենից ներկայացնում է բազմաշերտ հավաքականություն, որը, ըստ հեղինակի, «... բնորոշվում է, ոչ միայն նրա աշխարհագրական գործոնով, այլ շատ հաճախ նաև դրանով պայմանավորված աշխարհայացքային և լեզվամտածողության, տարբեր երկրներում ձեռք բերած սոցիալ-քաղաքական կողմնորոշմամբ և իրենց վրա կրող իրարից լրիվ տարբեր մշակութային ազդեցություններով: Այդ հստակ արտահայտված տարբերությունները, մի կողմից, հարստացնում են գերմանահայ ուսանողություն կոչվող ընդհանուր երևույթը, մյուս կողմից՝ չափազանց դժվարացնում նրա կազմակերպչական կառույցների ստեղծման ու համատեղ աշխատանքների գործը» (էջ 33):

Վերջին 20-25 տարիների ընթացքում Հայկական Սփյուռք ունեցող որոշ երկրներից և Հայաստանից դեպի Գերմանիա շարունակվող արտագաղթի արդյունքում իր վերջնական ձևավորման հանդիմանին Հասած գերմանահայ գաղութում նկատելի է դարձել գերմանահայ մասնագիտական կառույցների կազմավորումը: 2001 թ. հունվարի 7-ին Բոխումի Հաուս Միխայել կաթոլիկ եկեղեցու իրավասության տակ դասվող ուսանողական հանրակացարանում վերաբացված Գերմանիայի «Հայ ակադեմիականների միություն-1860» դիտառուսումնամշակութային կազմակերպությունն այժմ գերմանահայ կազմակերպությունների մեջ դարձել է ամենաբազմաճյուղային ու ամենագործունեաներից մեկը: ՀԱՄ-ը, որպես 1860 թ. Գերմանիայում (Լայպցիգ) գործած

և երբեմնի աշխույժ ուսանողական-ակադեմիական կյանք ունեցող (Գերմանիայում են ուսանել Գրիգոր և Անգրեաս Արծրունի եղբայրները, Կոմիտասը, Ավետիք Իսահակյանը, Մանուկ Աբեղյանը, Կարապետ Մելիք-Օհանջանյանը և այլոք) Համանուն միության իրավահաջորդ, նպատակ ունի «...վերակենդանացնել գերմանահայ ուսանողության պատմական Հարուստ ավանդույթները և փորձել հնարավորին չափ կազմակերպել Հայ ուսանողության և երիտասարդ մտավորականների ստեղծագործական և հասարակական կյանքը Գերմանիայում» (էջ 221): Միությունը ձգտում է ակադեմիական հենքի վրա միավորել գերմանահայ ուսանողներին, ինչպես նաև երիտասարդ մտավորականներին, որպեսզի Համատեղ աշխատանքի ընթացքում հնարավոր լինի ապահով հիմքերի վրա պահել իրար Հաջորդող սերունդների գործունեությունը «պահպանելու Համար երեկվա և այսօրվա Հայ ուսանողության կապը» (էջ 131), ինչպես նաև նրանց կարողություններն ու հնարավորություններն ուղղել գերմանահայ գաղութի Համախմբմանը, ազգային-հասարակական, գիտամշակութային կյանքի զարգացմանն ու Հայ-գերմանական բարեկամական Հարաբերություններին ավելի ընդլայնմանն ու խորացմանը (էջ 44): ՀԱՄ-ը կոչված է աշխուժացնելու Հայաստանի և Սփյուռքի Հայ ուսանողների ու դիտականների Համագործակցությունը գերմանական կրթության և գիտական հաստատությունների հետ, որպեսզի ավելի մեծ թվով ուսանողներ և գիտնականներ կարողանան իրենց դիտելիքները խորացնել գերմանական բուհերում: Միությունն իր գործունեության կարևորագույն խնդիրներից մեկն է Համարում նաև լայնակի կապերի հաստատումը Գերմանիայի գիտությունական և մշակութային Համակարգի տարբեր կառույցների հետ՝ դառնալով կապող օղակ Գերմանիայի և Հայաստանի Համապատասխան հաստատությունների միջև: ՀԱՄ հասարակական գործունեության մշտական ծրագրերից է Իոխումի Թուրի Համալսարանին կից կաթոլիկ կենտրոնում գործող Հայկական թեքումով մեկօրյա դպրոցը (ուսուցիչ՝ Ա. Օրդուխանյան): Այն

բացվել է 2000 թ. հոկտեմբերի 2-ին և ունի Հայաշատ այդ Համայնքում ի տարբերություն Հայահամ Քյոլն, Մայնի Տրասկֆուրտ, Իեռլին քաղաքների) կարևոր ազգայնական առաքելություն է իրականացնում: Այստեղ ցածր դասարանում դասավանդվում է Հայերեն (գրել, կարդալ), իսկ բարձր դասարանում հայոց պատմություն, Հայ գրականություն, Հայաստանի աշխարհագրություն:

Նորաստեղծ ՀԱՄ-ը հաջողությամբ իրականացնում է ուսումնամշակութային միջոցառումների մի ամբողջ շարք. միությունն արձագանքում է Համազգային գրքի բոլոր ձեռնարկներին, կազմակերպում Սփյուռքի, Հայրենիքի և օտարազգի մտավորականների ու մշակույթի գործիչների հետ հանդիպումներ և այլն:

Ճարհգիրքը ներառում է նաև ՀԱՄ միջոցառումների շրջաբերականներ, Հայտագրեր, Հիշարժան լուսանկարներ, միության գործունեությունը լուսաբանող պաշտոնական փաստաթղթեր ու նամակագրություն, մամուլի արձագանքներ, միության անդամների կենսագրական բառարան, ինչպես նաև գիտական սկզբունքով կազմված անձնանունների, տեղանունների, Համալսարանական և գիտական հաստատությունների, միությունների ու կազմակերպությունների ծանոթագրական անվանացանկեր: Ճարհգիրքը լույս է տեսել Գերմանիայի Հայ տիկնանց միության նյութական աջակցությամբ: Գերմանիայի Հայ ակադեմիականների միության ամենամյա գործունեությունը լուսաբանող տարեգրքից բացի ՀԱՄ-ը սկսել է հրատարակել նաև միության շնորհալի անդամների ստեղծագործությունները ներկայացնող պարբերական մատենաշար:

Ա. Օրդուխանյանի Հեղինակությամբ լույս տեսած «Գերմանիայի Հայ ակադեմիականների միության տարեգիրք» արժեքավոր ներդրում է հետզհետե Հայաշատ դարձող եվրոսյական այդ գաղութի, որպես արդի Սփյուռքի մի Հատվածի ներհամայնքային կյանքի առարկայորեն լուսաբանելու և պատմական ընդհանուր ուրվագիծը ներկայացնելու, օտար ափերում ազգային ինքնության բացահայտման ու պահպան-

ման ուղղութիւնը, ինչպես նաև Հայաստան–Սփյուռք հարաբերութիւնները համեմատական վերլուծութիւնները և պատմաքաղաքական եզրահանգումներ կատարելու առումով: Այնպես որ, տարեգիրքն իր համայնքագիտական ընդգրկումով հավասարապես կհետաքրքրի ինչպես գերմանահայութիւնը, նույնպես և Հայաստանի ու արտերկրի մեր սփյուռքագետ պատմաբաններին ու քաղաքագետներին:

Սույն տարեգիրքը գործնականից բացի ունի նաև պատմագիտական և սկզբնաղբյուրային բացառիկ արժեք ու նշանակութիւն, մանավանդ, եթե սփյուռքահայ որոշ գաղթօջախներում լույս տեսնող համանման հրատարակութիւններին նման իր է-

ջերում ավելի ընդարձակ ներկայացնի գերմանահայոց պատմութիւնն առնչվող փաստավավերագրական նյութեր՝ լրացնելով այդ ասպարեզում մինչ օրս առկա բացը: Հուսանք, որ Գերմանիայի Հայ Համայնքը, Հանձինս խոստումնալից պատմագետ Ազատ Օրգուխանյանի, կգտնի իր հուսալի ու նվիրյալ հետազոտողին: Իսկ նրա ղեկավարած Գերմանիայի Հայ ակադեմիականների միութիւնը կզորանա և կգառնա համայնքը համախմբող այն մտավոր ներուժը, որը ձուլման ու օտարացման համայնակուլ միջավայրում իր գործունեութիւնը և հրատարակութիւններով կշարունակի իրականացնել Հայապահպան ու ազգասիրական օրինակելի առաքելութիւն:

ՔՆԱՐԻԿ ԱՎԱԳՅԱՆ